

Zbigniew Maciejewski

Problem efektywności ćwiczeń praktycznych
z historii literatury¹

Niedawna reforma studiów uniwersyteckich, w tym również interesującego tu nas zwłaszcza kierunku filologii rosyjskiej, sprawiła, iż spośród wielu istotnych zagadnień związanych bezpośrednio z organizacją procesu dydaktycznego na wymienionej sekcji, które wymagają ponownego przeanalizowania i rozwiązania, niejako najpilniejszą stała się kwestia podniesienia efektywności ćwiczeń z historii literatury rosyjskiej i radzieckiej. Warto przypomnieć, że w wyniku wspomnianej reformy został znacznie skrócony kurs historii literatury, który obecnie na tejże sekcji rozkłada się włącznie na pierwsze trzy lata czteroletnich studiów. Zmniejszeniu uległ również tygodniowy wymiar godzin przeznaczonych na nauczanie wymienionego przedmiotu, wynosząc obecnie 1 godzinę wykładu i 2 godziny ćwiczeń, co przy optymalnych układach /zdarwie nauczyciela akademickiego, minimum zajęć straconych/ daje w skali całego trwania studiów tylko 300 godzin, a więc o 180 mniej niż to przewidywał program poprzedni.² Jednakże przy tak znaczącym skróceniu czasu nauczania wymienionego przedmiotu zachowano niemal te same treści nauczania, które na przykład w wypadku literatury radzieckiej zostały słusznie, w sposób niejako naturalny, uzupełnione treściami nowymi, podcyklowanymi przez rozwój samej literatury. W związku z tym wyłania się trudny do rozwiązania problem, który polega nie tylko na tym, jak w tej zmniejszonej, niewielkiej w stosunku do potrzeb ilości czasu zmieścić szeroko ujęty program materiału historycznoliterackiego, lecz również jak zorganizować proces dydaktyczny, aby ów materiał został najlepiej przyswojony przez studentów.

W tym ostatnim zakresie szczególnie rola przypada właśnie ćwiczeniom praktycznym z historii literatury, które mają obecnie do spełnienia pewne dodatkowe zadania, jeżeli wzięć pod uwagę fakt, iż zgodnie z aktualnie obowiązującym programem studiów na filologii rosyjskiej poważnemu skróceniu uległ także czas przeznaczony zarówno na seminarium magisterskie, jak i na wstęp do literaturoznawstwa, przy równoczesnym skomplikowaniu i poszerzeniu problematyki tego ostatniego przedmiotu³.

Jakie przeto cele nauczania powinny być realizowane na ćwiczeniach z historii literatury? Ażkolwiek trudno jest tu o wyczerpującą odpowiedź, jako że powinna ona wynikać z analizy konkretnej sytuacji w danej grupie ćwiczeniowej, ze znajomości jej potrzeb, braków, możliwości, a także uwzględniać fakt, jakimi zasobami bibliotecznymi i innymi pomocami naukowymi dysponuje dany instytut czy zakład. Wreszcie cele te zależą i od kwalifikacji, doświadczenia pedagogicznego i intelektualnego, jak też od postawy warsztatowo-badawczej, czyli stosunku do literatury osoby prowadzącej owe ćwiczenia. Mimo to wszystkie rozbieżności można pokusić się jednakże o pewne uogólnienia w tej materii.

Wydaje się zatem, iż głównie na ćwiczeniach należałoby utrwalać i rozszerzać na konkretnym już materiale historycznoliterackim wiadomości teoretyczne zdobyte przez studenta na kursach i wstępu do literaturoznawstwa, pogłębiać zaszeplone na tychże zajęciach pojęcia specyfiki literatury, jej stosunku - odrębności i wspólnoty - do innych form twórczości artystycznej, wdrażać do postępowania się podstawowymi narzędziami przydatnymi do interpretacji | procesu historycznoliterackiego, | co w rezultacie powinno doprowadzić do opanowania przez studenta warsztat badawczego historjka literatury w zakresie wymogów stawianych przez magisterium. Oczywiście trzeba kontynuować także zasadnicze, dotychczasowe cele, jakie stawiane są tego rodzaju zajęciom.

Ćwiczenia | powinny być okazją do bezpośredniego poznania, by powołać się na zalecenia aktualnego programu, najwybitniejszych, najbardziej reprezentatywnych utworów literatury rosyjskiej i ra-dzieckiej, powinny przysposabiać studenta do umiejętności i zasadnionej interpretacji tekstów literackich oraz mobilizować do pogłębienia zdobytej wiedzy przez wskazanie wartościowych rozpraw i szkiców krytycznych⁴.

Można oczekiwać, iż realizacja naszkicowanych tu poleceń

zadani będzie sprzyjać nie tylko pełniejszemu uporządkowaniu wiedzy studenta o literaturze kierunkowej tak w układzie synchronicznym, jak i diachronicznym, pozwoli uświadomić teoretyczny aspekt tej wiedzy, lecz także zapewni - co jest szczególnie istotne - lepsze przygotowanie do zajęć w ramach seminarium magisterskiego.

Tak pomyślane zadania ćwiczeń z literatury nakładają szczególne obowiązki i odpowiedzialność tak na prowadzącego owe zajęcia, jak również na wykładowcę historii literatury na danym roku studiów. Wymagając od obydwu tych osób systematycznego kontaktu, którego celem i efektem byłoby nie tylko planowanie omawianych tu zajęć od strony tematycznej, co zresztą, należy sądzić, miało miejsce i dotychczas, lecz także dobór różnorodnych form pracy wielostronnie aktywizujących uczestnictwo studentów w ćwiczeniach. Należy dążyć, by ów kontakt przybierał i inne jeszcze formy. Koniecznym elementem, jak można sugerować, powinien stać się wzajemne hospitacje-wykładowcy na ćwiczeniach i prowadzącego owe zajęcia na wykładzie - mające przede wszystkim charakter doradczy, koleżeński, aby tą drogą dojść do wspólnych wniosków odnośnie najbardziej efektywnych posunięć dydaktyczno-metodycznych na danym roku studiów, różnicując je jeszcze odpowiednio w grupach ćwiczeniowych, żeby w oparciu o uzyskane w ten sposób obserwacje, niekiedy nawet korygując ustalone już plany, przewidywać zajęcia następne. W danym ujęciu ćwiczenia jawią się, by tak powiedzieć, jako "wspólna sprawa" zarówno osoby je prowadzącej, jak też wykładowcy.

Równocześnie powyższej zasygnalizowane zadania, jakie w świetle nowego programu studiów z konieczności muszą spełniać ćwiczenia z literatury, narzucają tym zajęciom określony model. Nie trzeba zbytnio uzasadniać, dlaczego w tej nowej sytuacji jako niewystarczającą należy uznać dotychczasową ich metodykę. Zasadniczo była ona bowiem związana z opanowaniem, przyswojeniem danego tekstu, niekiedy w sposób jednostronny, najczęściej danego tekstu, niekiedy w sposób jednostronny, najczęściej tematyczny czy nawet wyłącznie "treściowy", w rezultacie powierzeniowy, a mo-że czasem i niefilologiczny. Należy stwierdzić wszakże, iż nawet w tych wypadkach, kiedy poznanie danego tekstu przebiegało właściwie, przynajmniej z ogólną świadomością "wieloaspektowego sposobu istnienia dzieła literackiego i jego budowy"⁵, efektywność tak zorientowanych metodycznie ćwiczeń zależała od tego, czy rzeczywiście była możliwa systematycznego poznawania w sposób analogiczny innych utworów objętych programem, co wydaje się raczej

wątpliwej, bowiem ilość utworów "godnych" szczegółowego rozpatrzenia zawsze przewyższała limity czasowe przewidziane na ten cel programem nauczania.

Taka orientacja ćwiczeń z historii literatury wydaje się nie odpowiadać obecnej organizacji procesu dydaktycznego. Ćwiczenia te pozostając niemalże wyłączną możliwością zespołowego analizowania, przy udziale całej grupy studenckiej, węzłowych problemów literatury rosyjskiej i radzieckiej należałoby oprzeć na innych zasadach metodycznych, mianowicie takich, które pozwoliłyby usytuować dany utwór w procesie historycznoliterackim, w dorobku danego twórcy, w sferze oddziaływania określonej metody artystycznej, stylu, kierunku literackiego, konwencji gatunkowej, stwarzając jednocześnie szansę na zaznajomienie studenta również i z problematyką tych kategorii. W tych zaś wypadkach, kiedy koniecznym elementem możliwie pełnego zrozumienia danego utworu jest również znajomość jego genezy, w dyskusji warto by podnieść i tę kwestię. Dłoby to okazać zapoznać studenta, na przykład, z różnymi odianami twórczości konfesyjnalnej: korespondencją dziennikami, notatkami lub innymi jeszcze autokomentarzami samych twórców, wprowadzając go tym samym w krąg problematyki interpretacji literatury epistolarniej, autobiograficznej, autotematycznej. W miarę możliwości, a raczej gdy tego istotnie wymaga opracowanie danego tematu, przypuszcza się, iż celowe wówczas okazałoby się także u-
względnienie przynajmniej najważniejszych momentów z dziełw recepty omawianego na ćwiczeniach utworu, cyklu czy wreszcie odpowiednio dobranej grupy tekstów, ich oceny tak w rosyjskiej literaturze krytycznej, jak też rodzimej, polskiej. Cel tak ukierunkowanych ćwiczeń polega głównie na tym, by uprzytomnić studentom historyczny charakter percepcji literatury, podkreślić kulturową determinację tego procesu, wskazać na różnorodne modele krytyki literackiej, jak też na historycznie zmienną koncepcję samej literatury, jej zadań i funkcji. Pomijając ten kompleks problematyki nie wydaje się możliwe bowiem uformować rzeczywiste w pełni wykształconego filologa - rusycystę.

Wypada podkreślić, iż z tak pomysłanych ćwiczeń student wy-
nidszby nie tylko pełniejszą wiedzę o literaturze klasycznej, lecz zdobył wstępną orientację w różnorodności warsztatów badawczych, poznając przynajmniej w pewnym zakresie ich narzędzia i terminologię, co z pewnością korzystnie wpłynęłoby na niezawalającą obecnie poziom prac magisterskich.

Jak można się domyślać pozytywne rezultaty ujętych w ten sposób ćwiczeń zależą więc głównie od umiejętności sformułowania problemu badawczego, tematu przedkładanego studentom do dyskusji, którego znaczenie, wartość naukowo-poznawczą każdorazowo byłaby określana treściami konkretnego w danym wypadku przedmiotu organizowanej refleksji. Oto kilka przykładów tu podanych tematów wraz z ich uzasadnieniem eksperymentowanych bądź też przewidzianych do realizacji na lubelskiej rusycystyce.

Z zakresu folkloru: "Opudoszestwiennaja sistema folkloru na primierie więduszczich żanrow: bylin, istoriczeskich piesien, narodnoj liriki". Realizacja tego tematu przewidziana jest na dwóch kolejnych ćwiczeniach, podczas których na najbardziej reprezentatywnych tekstach studenci systematyzują środki wyrazu artystycznego typowe dla twórczości ludowej.

Z zakresu literatury staroruskiej: ażeby zachować ciągłość oraz pewną systemowość badań, a także utrwalac u studentów poczucie historyczności procesu literackiego powyższy problem należałoby śledzić również i na materiale literatury staroruskiej, formułując temat następująco - "Ispolzowanije poetiki folkloru w ważniejszych pamiatkach driewniruskoj literatury / Powiesti wriemennych liet. Stowie o poźku Ieoriewie, Zadonszczinie".

Jednako syntetyzującymi problematykę literatury staroruskiej wyjąją się także oto tematy: pierwszy - "Swolucija agiograficzeskogo žanra w driewniruskoj literaturie: Skazaniije o Borisie i Glebis, Żitije Aleksandra Niwskiego, Żitije Stefana Ptamskogo i drugije"; drugi - "Principy isobrazeniija czielowika w prozaičeskich žanrach XVI-XVII ww. / Domostroj. Powiest' o Juliane Zazariwskom, Powiest' o Sawwie Grudomnie, Powiest' o Gorie Zloczaszili, Powiest' o Karpie Suidowie, Powiest' o Frolie Skobierawie".

Realizacja tych tematów rozkłada się: pierwszego na dwie jednostki ćwiczeniowe /4 godziny/, drugiego zaś - trzy /6 godzin/. Obydwa tematy nadarzała okazję zwrócić uwagę studentów na główną tendencję rozwojową literatury tego okresu, polegającą na doskonaleniu sposobów kreowania postaci i charakteru człowieka.

Temat z zakresu literatury XVIII wieku: "Charakteristika więduszczich žanrow ruskogo kłassicizma s ucziotom ich ewolucii /ody, tragicii, epopiei /". Celem tak ukierunkowanych ćwiczeń jest, podobnie jak w poprzednim wypadku, przede wszystkim uświadomienie studentom dynamiki literatury, tendencji, która ujawnia się tu głównie przez stopniowe podważanie przez samych twórców creda

basadniczy wystrzał osoby prowadzącej owe zajęcia zmierzalby do monograficznego opracowania wybranych tematów, pojawia się możliwość indywidualizacji zadań przedkadyanych do wykonania studentom. Mogłoby one z powodzeniem nie tylko zastąpić nieobowiązkujące obecnie "prace roczne", lecz także - co cenniejsze - zwiększyć aktywność grupy, gdyż, jak wiadomo, personalna odpowiedzialność studenta na nadświetlenie danej kwestii, wynikającej z ogólnego tematu ćwiczeń, zapewniałaby każdorazowo solidniejsze przygotowanie do zajęć. Owe indywidualizowane zadania można by zaplanować jako krótkie, maksimum 8-10 minutowe, wystąpienie studentów referujących dany problem, organizując w ten sposób na ćwiczeniach pewnego rodzaju "mini - sesji".

Tak "scjentystycznie" zorientowane ćwiczenia literatury mogą wywołać pewne wątpliwości. Czy nie pozostawi one studenta - na przykład - możliwości emocjonalnego przeżycia estetycznego wyznacznika dzieła? Czy zdołają mu świadomie niepowtarzalność, indywidualny charakter każdego utworu? Czy sprawy interpretacji nie przyszołgą - mówiąc najprościej - "piękna" analizowanego tekstu? Czy wreszcie ów "racjonalistyczny" stosunek do literatury nie osłabi u studenta świadomości, iż na zajmujących tu nas ćwiczeniach kontaktuje się on ze sztuką?

Wydaje się, iż dobrym sposobem wyrabiania, a może raczej tylko pogłębiania świadomości estetycznej, gdyż mamy do czynienia ze studentem filologii, są m.in. nagrania danego utworu lub jego fragmentu w interpretacji wybitnych aktorów lub samych twórców. Wykorzystując je na ćwiczeniach - obok innych pomocy audiowizualnych, np. filmów popularno-naukowych - podkreślamy wówczas emocjonalnie odczuwany estetyczny aspekt istnienia dzieła, unikając tym samym skrajnego werbalizmu, który coraz bardziej opanowuje nauki filologiczne mimo pogłębiającej się aktualnie rewolucji technicznej, ogarniającej swym zasięgiem także sam proces nauczania.

Powyższa propozycja nie wyklucza oczywiście innych możliwości prowadzących do podniesienia efektywności ćwiczeń z omawianego tu przedmiotu. Z zamierzenia zresztą rozważania niniejsze są raczej tzw. "postawieniem problemu", mają na celu zainicjowanie dyskusji, która ujawniłaby inne jeszcze sposoby rozwiązywania wysuniętych kwestii. Z konieczności więc i szereg problemów, na przykład ten, jak przysposobić studenta do bardziej ważnego, filologicznego czytania utworów literackich, zostało tu pominiętych.

Uważa się wszakże, iż warto było zasymalizować istniejące trudności spowodowane reformą studiów na filologii rosyjskiej, jak też wskazać na pewne próby ich przezwyciężenia, tym bardziej, iż większość przedstawionych postulatów wypływa z praktyki, oparta jest na analizie rzeczywistego procesu dydaktycznego.

Przypisy

1. Tekst ten został wygłoszony na Sympozjum Wszechkady Naukowej zorganizowanej przez Instytut Filologii Rosyjskiej w Warszawie w kwietniu 1975 r. W swej treści stanowi on próbę podsumowania, a także sproblematyzowania dyskusji na ten temat przeprowadzonej w Zakładzie Historii Literatury Rosyjskiej UMCS w Lublinie.
2. Zob. Plany studiów i programy nauczania przedmiotów kierunkowych. Kierunek filologia rosyjska, Warszawa 1974 r.
3. Najdobitniej o rozwoju tej dyscypliny świadczą fakt, iż w aktualnym programie nauczania obok prac wydanych w ubiegłych latach znalazło się wiele nowych publikacji książkowych oraz skryptów wskazanych jako podręczniki i materiały do ćwiczeń.
4. Ibid., s. 17, 35-36.
5. Zob. M. Markiewicz, Główne problemy wiedzy o literaturze, Kraków 1970, s. 60-94.
6. Zob. I. Opacki, Wyższe wykształcenie i postaći fabularnych jako wyznacznik ewolucji poezji w: Problemy teorii literatury pod red. H. Markiewicza, Wrocław 1967, s. 167-174 i n.
7. Warto nadmienić, iż nad przygotowaniem sugerowanych tu przewodników do ćwiczeń z historii literatury rosyjskiej i ra-dzieckiej, a także wstępu do literaturoznawstwa dla potrzeb studentów rusystyki lubelskiej pracują obecnie pracownicy Zakładu Historii Literatury Rosyjskiej UMCS.